

Драгољуб Марјановић

Универзитет у Београду - Филозофски факултет

dragoljub.marjanovic@f.bg.ac.rs

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СТРУКТУРЕ И ЗНАЧАЈА ДОМЕНТИЈАНОВОГ ОПИСА ПОКЛОНИШТВА СВЕТОГ САВЕ НА СИНАЈУ 1234. ГОДИНЕ

***Анстракт:** У раду се анализира Доментијанов опис боравка Светог Саве на Синајског Гори приликом његовог другог поклоничког путовања на Исток 1234. године и налазе се елементи у структури нарације овог сегмента житија Светог Саве који се могу идентификовати као још једно уобличавање идеје о аутокефалној Српској цркви. У раду се указује на сложјену структуру нарације у којој је Доментијан уметнуо похвалу Светом Сави правећи паралелу са старозаветним пророком Мојсијем који је извео Израел из Египатског ропства, док је први српски архиепископ, слично Мојсију, према Доментијану, привео Христу нов народ, савршен народ и христоименит народ кроз алузију на стварање Српске цркве што је било заправо, према оваквом литерарном поступку Доментијана, највеће чудо Светог Саве.*

***Кључне речи:** Синај, Свети Сава, нов народ, Израел, аутокефалан, Српска црква, Мојсије*

Доментијанов опис боравка Светог Саве на Синају налази се у склопу приповести о његовом другом поклоничком путовању на Исток 1234. године, у оквиру којег је први српски архиепископ осим Јерусалима и Александрије, седишта источних патријаршија, походио и Гору Синај. Средиште ове повести увек је однос Светог Саве као архиепископа српског са јерусалимским патријархом Атанасијем II, што очигледно у Доментијановом списатељском и идејном концепту има извесну улогу објашњавања и представљања аутокефалије Архиепископије српских земаља и поморских као институције и догађаја који је био укључен у шире еклезијалне токове хришћанског света православног Истока 13. века, и који је за Доментијана имао и димензију испуњења старозаветних топова.¹

Темељно изучавање Доментијанове представе о настајању Српске цркве као аутокефалне црквене организације коју је извео Свети Сава, онако како је представљена у његовом житију, указује на потребу проучавања Доментијанове аргументације онако како је она литерарно уобличена у неколико значајних епизода из житија Светог Саве, на првом месту описа његовог путовања на двор никејског цара Теодора I Ласкариса 1219. године, и већ поменутог описа сусрета Светог Саве као архиепископа Српске цркве са

¹ Марјановић 2018, 77 - 85; Марјановић 2021, 26 - 34.

Атанасијем II Јерусалимским.² У овом раду додали бисмо том следу Доментијанове аргументације оправданости стицања аутокефалије за Српску цркву, и Савиног посвећења за архиепископа, као и ширих импликација по историјску судбину српског народа у 13. веку овог чина, управо Доментијанов комплексан литерарно уобличени приказ путовања Светог Саве на Синај, и Доментијановог опширног и сложеног описа сличности Светог Саве са пророком Мојсијем, чија се пророчка мисија за древни Израил управо везује за Синај као место Божијег откривења и богопознања, и следствено, нараторолошко поређење Саве са Мојсијем, и Срба као "Новог Народа" којег Свети Сава својом црквеном делатношћу на стварању аутокефалне Српске цркве, ставља у раван богоизабраног јеврејског народа, као Новог Израила односно као *новог народа*, и у том концепту који обухвата читаву хришћанску васељену у коју се сада укључује и српски народ путем своје аутокефалне цркве на челу са својим архиепископом.³

Стефан Првовенчани, на пример, не гради свој наратив о Светом Симеону Мироточивом на идеји *Новог Израиља*, премда у његовом житију пореди Стефана Немању са појединим библијским ликовима Старог Завета, пре свега целомудреним Јосифом, пророком Мојсијем и Давидом. Ипак, у опису зидања манастира посвећеног Богородици Благодетелници у Студеници, Провенчани даје молитву великог жупана у којој се објашњавају духовни мотиви за изградњу ове задужбине, између осталог наводећи: "и да видим светлост моју незалазну и Господа и Спаса и Бога мога, цара Исуса Христа, **који је у светињи хвала Израилјева,**" при чему се израз *светиња* према композицији овог дела текста може односити и на саму задужбину у Студеници, па би према томе *Израиљ* поменут у пасусу представљао како самог ктитора, тако и његов народ.⁴ Ипак, то није у пуном смислу развијена идеја *Новог Израиља* у његовом делу, чак и када у завршном похвалном поређењу Светог Симеона са *апостолима* констатује да је био апостол своме *отачаству* који "из дубине неверовања извуче народ свој, и показавши им ново крштење, обнови људе своје силом и делом Светог Духа..."⁵ У овом пасусу могуће је присуство алузије на Немањино друго крштење у Расу, и тумачење овог чина у ширим последицама његовог значај за утврђивања читавог народа и државе у православном исповедању вере. Овај пасус, колико нам је познато, до сада је прошао незапажен у нашој историографији када је реч о питању Немањина два крштења и његовом значају и ширим последицама овог владаревог чина у његовој држави.

Сам Свети Сава, у житију Светог Симеона Мироточивог у опису Немањине абдикације ће увести мотив народа као *Израиља* у речима упућеним Стефану Немањићу: "Чедо моје љубљено, паси *Израиљ овај мој*, и пази на њега, водећи га као јагње Јосиф", иако ће главни мотив у његовом опису врлина Светог Симеона Мироточивог па и као великог жупана Србије бити идеја о "наставнику премудрости" по узору на Старозаветног Соломона.⁶

Већ смо поменули да Доментијанов опис посете Светог Саве Синају представља опширно казивање. Оно у Даничићевом издању Живота Светога Симеуна и Светога Саве

2 За списатељску делатност Доментијана, њен значај и вредност види: Кашанин 1975, 152 - 177; Радојчић 1979, 215 - 221; Марјановић 2020, 123 - 134.

3 На проблематику разумевања концепта *Новог Израиља* у средњовековним друштвима, са виђењем овог концепта као *укључености* једног народа у хришћанску васељену а не као ексклузивистички принцип једног *изабраног* народа, указао је O'Brien 2020.

4 Види: Јухас-Георгијевска, Јовановић 1999, 24, 38, 44, 62.

5 Исто, 92, 94.

6 Јовановић 2018, 158.

износи петнаест страница,⁷ а у његовом средишту налази се Доментијаново поређење или уподобљавање Светог Саве старозаветном пророку Мојсију, чије се житије везује за Египат и гору Синај као место сусрета Бога и његовог пророка који је био изабран да изведе Јевреје из Египта и да им да Божији закон који се Мојсију открио на Синају. Као што ћемо даље показати, све ове моменте из живота пророка Мојсија Доментијан је употребио у циљу стварања сасвим одређене интерпретације поклоњења Светог Саве на Гори Синај и стварања конкретне поруке о настанку и идентитету и карактеру новоформиране Српске цркве на челу са њеним првим архиепископом. Доментијан је као аутор свестан да је у опису Савине посете Синају могуће и потребно направити поређење својег јунака са Мојсијем чиме његово поклоњење Синају заодева у хришћански провиденцијализам богоизабраног народа, и којег Свети Сава као *Нови Мојсије* узводи у реалну историју као *Нов Народ*, или *Савршен Народ*, односно Нови Израил.

За Доментијана, Свети Сава је *други боговидац*, али у следу нарације о Савином усхођењу на врх Синаја и поклоњењу светом месту где се десио сусрет Бога и Мојсија, по Доментијану, Сава је старозаветну причу о Мојсијевом боговиђењу сагледавао мисленим, срдачним и душевним очима, испунио се благодаћу Божијом, и тек по опису Савиног силажења са врха Синаја Доментијан започиње своје поређење Светог Саве са Мојсијем, у којем развија и за нас интересантну и важну идеју о увођењу читавог српског народа у концепт *Новог Израиља* предвођеног својим првим архиепископом, али и само оснивање Српске цркве, о чијим је историјским детаљима Доментијан раније приповедао, описујући догађаје у Никеји 1219, и сада то настајање аутокефалне Српске цркве смешта у казивање о Савиној сличности са Мојсијем и пророштву Светог Симеона Мироточивог Сави о стварању цркве које одабира да уметне управо у казивању о похођењу Светог Саве на гору Синај. Читав опис поређења Светог Саве са Мојсијем, завршава се паралелом историјских збивања у Србији Савиног времена, стварањем Српске цркве по пророштву Светог Симеона Мироточивог, и одређивањем Савиног наследника, архиепископа Арсенија, као новог Исуса Навина, да би се Доментијан коначно у својој нарацији "спустио" у исторични приказ завршетка боравка Светог Саве на Синају, и описа његовог четрдесетодневног поста - и овде очигледно по узору на Мојсијев четрдесетодневни боравак на Синају, и служења свете литургије у манастиру Свете Катарине у подножју Синаја и његовог повратка назад у Јерусалим код патријарха Атанасија II.⁸

Опис се дакле, дели на исторични приказ боравка Светог Саве на Синају, и на смишљено богословско уобличавање слике о Светом Сави у релацији на Синај и старозаветна предања која се везују за тај простор. Оба манира приповедања имају пак за циљ да уздигну личност првог српског архиепископа у раван служења Богу и цркви по узору на Мојсијево вођење Израиља из египатског ропства у обећану земљу, и ова слика се вешто у пишчевој нарацији сажима у једну слику Срба и њихове аутокефалне цркве као *Новог* или *Савршеног народа*, чиме Доментијан алудира на испуњење како старозаветних образаца вере, и њихово уобличавање у *нови богочовечански организам*, тј. Српску цркву, у коју их уводи *Нови Мојсије* - сам Свети Сава.

Доментијан уводи два битна мотива којима утврђује историјску, односно реалистичку представу о поклоњењу Светог Саве Синају. Обе пак касније добијају богословску интерпретацију, која, као и увек у Доментијановом делу, осмишљава његов

7 Већ у Теодосијевој преради Доментијановог текста житија Светог Саве опис његовог боравка на Синају и усхођења на његов врх своди се на сасвим кратку причу лишена свих оних сложених и пажљиво употребљених старозаветних мотива који су искоришћени код Доментијана у осмишљавању идеје *новог народа* којег приводи Богу први српски архиепископ.

8 V Мојс. 9, 11.

историјски исказ о догађајима из живота Светог Саве.⁹ Доментијан нам Савин долазак на Синај описује после његовог обиласка Египта и Александријске патријаршије и сусрета са самим патријархом. Овај опис, у најкраћем, има директну реминисценцију на боравку Свете Породице у Египту након рођења богочовека Исуса Христа. Међутим, Доментијан на овај начин, будући да ће у даљем наративном следу правити поређење Светог Саве и пророка Мојсија, алудира и на боравак у Египту јеврејског народа, након чега, у Старом Завету долази опис њиховог изласка, предвођених Мојсијем, преко Синаја, у обећану земљу. Тако, према Доментијану, и Свети Сава из Јерусалима прво одлази у Египат, па из Египта се упућује на Синај. Овим је Доментијан заправо направио прикладан увод, који је историјски реалистичан и који се уклапа у каснију богословску реинтерпретацију боравка Светог Саве на Синају и његово уподобљавање као Новог Мојсија који уводи у историју Србе као Нови Израил, за шта је битна потка читава повест из Старог Завета о одласку Целомудреног Јосифа у Египат, и каснији долазак Јакова и његових синова у Египат, и опис потоњег *Изласка* Јевреја из египатског ропства, као и одлазак Свете Породице у Египат и њихов каснији повратак у Израил о чему Доментијан подробно пише у својем делу.

Други значајан елемент, који такође има историјску подлогу, која касније бива богословски реинтерпретирана, или тачније уобличена, је Доментијаново поређење Свете Горе, места Савиног првог отшелничког и монашког живота и богословског усавршавања, са Синајском Гором, док је у центру ове паралеле опет Пресвета Богородица управо кроз символ несагориве купине која се пројавила Мојсију на Синају.

Све до сада представљено покушаћемо да предочимо у следећем приказу Доментијанове нарације овог сегмента житија Светог Саве.

Старозаветни и новозаветни мотиви	Доментијанова интерпретација
Бег Свете Породице у Египат: Мт.2. 12 - 23.	"И отуда уставши оде у Велики Египат [...] и поклони се стану Господњем и пречисте Његове Матере, и удиви се неисказаним чудесима.... И овај султан посла му проводитеља чак до Синајске Горе. И пошто је Господ исправљао његове путеве, тако оде у Господу радујући се до Горе Синајске." Даничић 1865, 311 - 312. ¹⁰
Мојсијево боговиђење, несагорива купина: II Мојс. 3.2.	"И дошавши у манастир пречисте Богородице, поклони се светој цркви и тој самој Добротворки и светоме месту, где купина горећи не згашаше, где сам Господ из купине, која је пламеном горела, рече ка великом Мојсију: 'Изуј обућу са ногу твојих, јер је место на коме стојиш, земља света'... И тај сам преосвећени на том месту служио је пред

⁹ Такав је случај и са Доментијановим образлагањем повода и разлога зашто је Свети Сава тражио архиепископију за Србију и аутокефалију за Српску цркву.

¹⁰ Превод Доментијановог текста дат је према издању: Доментијан, *Животи Светога Саве и Светога Симеона*, прев. Л. Мирковић, предговор В. Ђоровић, Београд 1938. Референце у тексту су према Даничићевом издању текста житија.

	Господом свету литургију истим начином... " Даничић 1865, 312 - 313.
Јављање Бога на гори Синајској II Мојс. 33, 12 - 34, 35.	"Изиђе горе на свети врх Горе Синајске, где Господ Бог Сведржитељ много пута сиђе са небеском славом, дајући закон вазљубљени. ... И свети богоносац сиђе са горе, поставши сличан великоме боговидцу, носећи не само самог Бога у себи и на себи, но и украшен благодаћу Његовом. " Даничић 1865, 313 - 314.
Праотац Јаков и име Израил I Мојс. 32, 24 - 28.	"Онај велики боговидац силом Божјом сатвори толика чудеса; а овај преосвећени силом истог (Бога) и благодаћу дарованом му од Бога сатвори чудеса, овај други Израил Богом подигнут приведе Господу нов народ. " Даничић 1865, 314.
Мојсијево боговиђење у несагоривој купини и одлазак у Египат II Мојс. 3, 1 - 10. Овај пасус даје једно специфично Доментијаново богословско осмишљавање новонастале Српске архиепископије и Савиног просвећивања свог <i>отачаства</i> кроз његово напуштање Србије и одлазак на Свету Гору, одакле је отишао на Исток, у Никеју, и на Синај, што су у Доментијановој нарацији, очигледно све етапе у стварању Српске цркве и <i>Новог народа</i> , тј. <i>Христоментог</i> односно <i>Савршеног народа</i> .	"Онај велики боговидац пророчким очима виде купину навештену у Синају где огњем гори и где не сагорева, и гласом Господа Бога из пламена послан би у Египат да изведе Израил из ропства фараонова; ¹¹ а овај преосвећени самим Господом назнаменан још у матерњој утроби и од младости почевши анђелски живот [...] прозре пре постанка небеса и земље и пре свију векова од Оца небесног наречену Божју Матер и богогласним пророцима проглашену Свету Гору пречисту и сеновиту, истиниту Богородицу коју предобри Бог изволи као стан себи, и овом богогласном младићу даде миг да тамо иде. А он са љубављу примивши глас Господа Бога потече у Свету Гору као други Илија Тесвићанин [...] и ту поцрпе извор богословља [...] и отуда отишавши на исток, објави се као апостолски сапрестолник ¹² [...] и окрилаћен Духом Светим, анђелским крилима као на облак узлете од истока ка западу, и научи доброј вери не само своје отачаство, но оптече истоке и

11 Као што је купина горела али од тог огња није сагоревала него је задржавала своје првобитно природно својство, у исто време пројављујући из себе глас Господњи, тако и Пресвета Богородица приснодјева, рађа и из ње се оваплоћује Син Божији, док она у току и по његовом рођењу задржава својство девојке и своје девичанство као и приликом самог зачећа.

12 Очигледна алузија на архиепископско посвећење у Никеји 1219. и стицање аутокефалије.

	<p>западе као сунце, и богомисаоним својим учењем од преваре избавивши безбројно мноштво народа, са собом приведе Господу. И Богом израсли изданак од Свете Горе после потече у Гору Синајску... Првом Израилу и деци његовој усињење и слава и обећања, а онима који не осташе у његовом завету, догоди се жалост; а на овом преосвећеном утврди се богато милост Божја, усињење и слава, и овоме би дано од Господа обећање будућих добара бесконачног живота, и назва се нови Израил,¹³ и све Господом обећане обете предаде деци свога отачаства." Даничић 1865, 315 - 316.</p>
<p>II Мојс. 18. Јотор походи Мојсија. Постављање судија.</p>	<p>"Онај велики боговидац прими савет (Ј)Отора, таста свога, и постави у Израилу књигочије, судије, десетнике и педесетнике и сатнике и тисућнике на управљање скупа Израилева; а овај преосвећени, вођен самим Богом, расписавши крајеве свога отачаства, и унапред гледајући Светим Духом, по достојању постави једне епископе, управљаче свете вере и чуваре умних стада христоименитог народа [...] а друге преподобне и богоносне оце постави за вође оцима ка царству небесноме; а друге протопопе и попове и ђаконе и подђаконе, свакога у свом чину да чини вољу Оца који их је послао. Онај велики боговидац не удостоји се наследити нимало обећане земље; овај преосвећени муњоносним начином прође истоке и западе испуњујући Христово еванђеље и приведе Господу савршен народ..." Даничић 1865, 322.</p>
<p>V Мојс. 31: Мојсије оставља своју службу и поставља Исуса Навина на своје место</p>	<p>"Онај велики боговидац васпита Исуса Навина у побожности и да му служи у чистоти, а иза њега постаде други вођ скупу Израилеву; а овај преосвећени такође васпита са собом мужа ваљана и богољубна и богобојажљива и света телом и душом служећи му чрнца Арсенија, и тога уместо себе постави као</p>

¹³ Дакле, Свети Сава, по Доментијановој похвали, постаје сам Нови Израил, а његов народ као што ће даље саопштити *христоименит народ, савршен народ* или претходно назван *нов народ*.

Доментијан завршава похвалу Светом Сави у оквиру казивања о његовом боравку на Синајској гори пророштвом Светог Симеона Мироточивог, које се сада, по Доментијану у пуној мери остварује, о томе да ће га Христос "на Истоку", удостојити дара небеске власти свезивања и дрешења кривица људских, односно првосвештеничког достојанство: "и бићеш заједничар апостолског седења".¹⁴ Другим речима, за Доментијана, и улога Светог Симеона Мироточивог од изузетног је значаја за читав процес настајања Српске цркве. Доментијан Симеонову улогу у том процесу смешта у пророчки контекст који се испуњава, али очигледно и само његово светитељство узима као још један од доказа или легитимитета новоосноване цркве, што се савршено уклапа у претходни опис њиховог заједничког живота на Светој Гори, ктиторске делатности према светогорским манастирима, светитељевог чудесног уснућа и ускоро пројављеног мироточења, и великог духовног угледа који је Свети Симеон Мироточиви уживао на Атосу, и после смрти светитељски култ.

Похођење Синаја које је учинио Свети Сава за Доментијана има шире и дубље импликације, док у његовом делу овај чин, кроз упоређење првог српског архиепископа са пророком Мојсијем објашњено старозаветним мотивима и њиховим испуњењем кроз поновно Савино проживљавање Мојсијевог искуства боговиђења и богосазнања на Синају и његово испуњење у сопственом животу, заправо осмишљава идентитет и карактер Српске цркве и српског народа у њој, као *новог и савршеног христоименитог народа* у оквиру концепта Новог Израиља и његовог укључења у хришћанску васељену православног Истока 13. века.

Извори

Даничић, Ђуро (1865): *Живот светог Симеона и светог Саве*. Написао Доментијан, Београд.

Јухас Георгиевска, Љиљана, Јовановић, Томислав (1999): *Стефан Првовенчани, Сабрана дела*, Београд.

Јовановић, Томислав (2018): *Свети Сава, Сабрана дела*, Београд.

Литература

Кашанин, Милан (1975): *Српска књижевност у средњем веку*, Београд.

Марјановић, Драгољуб (2018): *Византијски свет и Српска црква у 13. и 14. веку*, Нови Сад.

Марјановић, Драгољуб (2021): *Свети Сава, Јерусалим и аутокефалија Српске Православне Цркве*, Гласник - Службени лист Српске Православне Цркве 1, 26 - 34.

Marjanović, Dragoljub (2020): The Historical Value of the Life of St. Sabbas by Monk Domentijan of Serbia, *Monastic Libraries in East Central and Easter Europe between the Middle Ages and the Enlightenment, Proceedings of the International Conference held on 7 to 9 December 2020 at the University of Hradec Králové*, Monastica Historia V, ed. J. Zouhar, 123 - 134.

¹⁴ Даничић 1865, 323.

O'Brien, Conor (2020): *Chosen Peoples and New Israels in the Early Medieval West*, *Speculum* 95/4, 987 - 1009.

Радојчић, Светозар (1979): *Лик светога Саве у Доментијановом Животу и подвизима архиепископа све српске и поморске земље преподобног оца и богоносног наставника Саве*, Сава Немањић - Свети Сава. Историја и предање, ур. В. Ђурић, Београд, 215 - 221.

Dragoljub Marjanović

**A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE STRUCTURE AND
SIGNIFICANCE OF DOMENTIЈAN'S ACCOUNT OF ST. SAVA'S PILGRIMAGE
TO MT. SINAI IN THE YEAR 1234.**

In this paper we aim to present that the narrative about St. Sava's pilgrimage to Mt. Sinai which the monk Domentijan composed as a part of his *Life of St. Sava*, has indeed much broader and deeper implications for the entire image of St. Sava in his *Life*. Through comparison of the first Serbian archbishop with the Old Testament prophet Moses, and image of Sava's personal re-living of Moses's experience of seeing and speaking to God on Sinai, of which Domentijan provides a complex narrative in his work, he as a hagiographer defines the nature and identity of the newly established Serbian autocephalous church and the Serbian nation as part of the ecclesiastical organization in the Serbian lands defining it as a *new nation*, or *perfect nation* and *Christnamed nation* in the conception of *New Israel* and its immersion in the Christian *oikoumene* of the Orthodox East of the 13th century.